Holmboe

Sanskrit og Oldnorsk
1846

Om Pronomen relativum
og nogle relative
Conjunctioner i vort
Oldsprog
1850

LÆRUM MEÐAN LIFUM

Kiöbt paa H. C. Ørs

OM

PRONOMEN RELATIVUM

OG

NOGLE RELATIVE CONJUNCTIONER

I VORT OLDSPROG.

Af

C. A. Holmboe.

Universitetsprogram for 2det Halvaar 1850.

CHRISTIANIA.

Trykt i *P. T. Mallings* Bogtrykkeri.

1850.

OM

PRONOMEN RELATIVUM

OG

NOGLE RELATIVE CONJUNCTIONER

I VORT OLDSPROG.

Af

C. A. Holmboe.

Universitetsprogram for 2det Halvaar 1850.

CHRISTIANIA.

Trykt i *P. T. Mallings* Bogtrykkeri.

1850.

Pronomen relativum.

I de ældste indoeuropæiske Sprog have de correlative Pronominer en skarpt afsondret Form, i det enhver Classe betegnes ved et særeget Begyndelsesbogstav, saaledes at i Regelen Demonstrativet betegnes ved Dental, *t* (*þ*, *d*), Interrogativet ved Guttural, *k* (modificeret *qu*, *hv*) og Relativet ved Palatal, *j* (modificeret *i*, *ǵ* og spir. asp.). Men igjennem Tidernes Löb ere i Demonstrativclassen flere Stammer optagne, dog som oftest uden at fortrænge den dentale, og i Relativclassen er i flere Sprog den oprindelige Stamme tabt og erstattet ved Laan. Dette vil let sees af fölgende Fortegnelse, hvor jeg i den sidstnævnte Classe har sat de laante Stammer i Parenthes.

Pronomen

	demonstrativum			interrogativum			relativum		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.
Sanskrit:	सः	सा	तत्	कः	का	किं	यः	या	यत्
	saḣ	*sâ*	*tat*	*kaḣ*	*kâ*	*kiṁ*	*jaḣ*	*jâ*	*jat*
eller	स्यः	स्या	त्यत्	ell.			ell.		
	sjaḣ	*sjâ*	*tjat*	*kas*			*jas*		
Zend:	*hô*	*hâ*	*taṭ*	*kô*	*kâ*	*kaṭ*	*jô*	*jâ̜*	*jaṭ*
Prakrit:	*so*	*sâ*	*taṁ*			*kiṁ*			
Bengalsk:	*se*	*se*	*tâ*			*ki*			
Hindustansk:	*sû* ell. *taun* (o. gen.)			*kaun* ell. *kijâ*			*ǵu* ell. *ǵaun*		
Persisk:	*ô* (*în* og *ân*)			*keh* og *ćeh*			(*keh*)		
Græsk:	ὁ	ἡ	τὸ (art.)	τίς	τίς	τὶ	ος	ἥ	ὅ
Latin:	is–*te*	is–*ta*	is–*tud*	*qvis*	*qvæ*	*qvid*	(*qvi*	*qvæ*	*qvod*)
Gotisk:	*sa*	*sô*	*þata*	*hvas*	*hvô*	*hva*	*ei*, inflexibelt.		

	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.
Oldhöitydsk:	*der*	*diu* ell. *siu*	*daz*	*hwer* m. & f.		*hwaz*	*i*, inflex. (*der*	*diu*	*daz*)
Oldnorsk:	*sa*	*su*	*þat*	(hvar)		*hvat*	*is*, *jas*, *es* ell.	*er* (*sem*)	
eller	*sjá*	*sjá*	(*þjat?*)						inflex.
Angelsachsisk:	*se*	*sëo*	*þät*	*hwa*		*hwät*	(*se*	*sëo*	*þät*)
Engelsk:	*this*		*that*	*who*		*what*	(*who*		*that* el. *which*)
Höitydsk:	*der*	*die*	*das*	*wer*		*was*	(*der*	*die*	*das*)
Hollandsk:	*die*, m. & f.		*dat*	*wie*, m. & f.		*wat*	(*die*		*dat*)
	hij	*zij*	*het* (pers.)				(*wie*		*wat*)
Oldslavisk:	*t'*	*ta*	*to*	*kui*	*kaja*	*koe*	*iǵe*	*jaǵa*	*jaǵe*
Russisk:	тоть	та	то	котóрій	котóрая		(котóрій	котóрая	
						котóрое			котóрое)
Polsk:	*ten*	*ta*	*to*	{ *który*	*która*	*które*	(*który*	*która*	*które*)
				{ *kto*					
Böhmisk:	*ten*	*ta*	*to*	*kdo*		*co*	(*který*	*která*	*které*)
Slovenisk:	*ti*	*ta*	*to*	*káki*	*káka*	*káko*	(*ki* inflexib.)		
Litthauisk:	*tas*	*tå*		*kas*			(*kas*)		
Lettisk:	*tas*	*ta*		*kas*			(*kas*)		
Norske Dialecter:	*han*	*ho*	*da* ell.	*kvær*,	*kvem*,	*kva*	(*som*,	*so* ell.	*saa*,
	(personl.)		*dæ*	*kem*,	*kvann*,	ell.			inflex.)
				kvenn el. *ken* m. & f.		*kvæ*			

Man seer heraf, at Sanskrit, Zend og Græsk have vedligeholdt sit Relativ fuldstændigt, Gotisk, Oldhöitydsk og Oldnorsk mindre fuldstændigt; de slaviske Sprog og det Latinske (samt de yngre romaniske Sprog) have gjort Laan i Interrogativclassen; det Angelsachsiske, Oldhöitydske og yngre germaniske Sprog have gjort Laan i Demonstrativclassen, for at betegne det relative Begreb.

Hvad det oldnorske og de ældre germaniske Relativer betræffer, da kan man i dem næppe miskjende en fælleds Oprindelse med de tilsvarende i Sanskrit og Zend. Her er Relativstammen *i*, hvoraf Pronominet ved Suffixer danner Genera, Numeri og Casus. I Oldnorsk maa Stammen ogsaa have været *i*, med Nominativendelse *is* ell. *jas*, hvilke Former findes paa nordiske Runestene. Men Nominativsuffixet *s*, der i Græsk, Latin og Gotisk har vedligeholdt sig uforandret, gik i Oldnorsk senere over til *r*, og ifölge heraf blev *is* til *ir*, og *jas* eller *es* til *er*. At Nominativendelsen saaledes ligesom forstenes, er ikke uden Analogier saavel i vort Oldsprog som i flere nyere Sprog. Beviserne vil jeg her forbigaae, da jeg har anfört dem i et andet Værk, som er under Pressen.

Det gotiske *ei* (der udtaltes som *î*) og det oldhöitydske *î* sees letteligen at være den uforandrede oldindiske Relativstamme uden noget tillagt Suffix.

Som Enelitica bruges *er* og *es* jævnligen, f. Ex. *sás* for *sá es*, den, som; *sús* for *sú es*, id. fæm.; *þas* for *þat es*, det, som.

Det got. *ei* forekommer næsten udelukkende enelitisk. Grimm — d. Gr. III S. 16, anförer som en Mærkværdighed, at *ei* staaer alene Neh. 5, 14: *fram þamma daga, ei anabauþ* d. e. fra den Dag, (paa) hvilken han böd. Ellers stötter *ei* sig stadigen til et andet Pronomen, og ligesaa de faa Levninger af det oldhöitydske *î*, som anföres af Grimm d. Gr. III S. 16.

Det andet oldn. Relativ *sem*, senere gaaet over til *som*, maa betragtes som et Laan fra Demonstrativstammen, uagtet denne ligesom i Sanskr. og Gotisk, ikke uden i Nomin. m. & f. har *s* som Begyndelsesbogstav, men overalt ellers *þ*. Der maa nemlig have været en Tid, da *s*-Lyden har været brugt ogsaa i Casus obliqvi; thi i Oldlatinsk læses *sum* = *eum*, *sam* = *eam*; *sos* = *eos* — Max Schmidt „De pronomine græco & latino," p. 11, 12 — og i Græsk *σήμερον*, *i denne Dag*. Forövrigt maa *sem* betragtes som en oprindelig accusativisk Form, analog med vort nyere spörgende Pronomen *hvem**, der næsten har fortrængt det egentlige Nominativ *hvo*, ligesom i vore Almuedialecter *kvem* og *kem* er almindeligere end *kvær* — I. Aasen, det norske Folkesprogs Grammatik, S. 162 —. Accusativets *m* eller *n* er ogsaa, som Bopp — v. Gram. S. 178 — har godtgjort, trængt op til at blive Nominativ i Neutrum i en Classe af Nomina (a-Stammen) i Sanskrit, Zend, Græsk og Latin. I vore Almuedialecter er denne Accusativendelse igjen jævnligen bortfalden, og Ordet hedder *so* ell. *saa*. Ogsaa i det Tydske bruges *so* jævnligen som inflexibelt Relativ.

Relative Conjunctioner.

Af det relative Pronomen danne de fleste Sprog en Deel Conjunctioner, der deels ere bestemte Casus af Pronominet, som de latinske *qvam* og *quo*, deels ere forældede, ei mere som Casus brugelige Former, som lat. *quum* eller *cum*, græsk *ὥς*, (oprindeligt Ablativ — Bopp vergl. Grammatik Art. Abl. Sing.). Til den sidste Art höre de oldnorske Conjunctioner *ef*, *at* og *en*, hvilket i det Fölgende söges godtgjort.

* Det kunde vel synes lettere forklarligt, at *sem* og *hvem* vare Dativformer, da vort ældre Sprogs Dativ endte paa *m*; men, at Dativ skulde være trængt op til Subjectsform, mangler al Analogie.

1. *ef.*

Den betingende Conjunction *ef* eller *if, om, dersom,* har i beslægtede Sprog fölgende Former: hindui: गौ, *ǵau,* गो, *ǵo,* गब, *ǵab,* गबै, *ǵabaj* — Garcin de Tassy, Rudiments de la langue hindouie, p. 57 —; hindustansk: *ǵab̔î, ǵab, kab* og *gô;* bengalsk: *ǵab̔ê* eller *ǵavê;* gotisk: *ibai* eller *jabai;* angelsachsisk *gif;* engelsk *if;* engelske Dialecter: *gef, gife,* — Halliwell, Dictionary of archaic and provincial words —; skotske Dialecter: *geif, gefe, gewe* — Jamieson, scottish Dictionary —; oldhöitydsk: *ibu, ipu, upi, ubi, ube, oba;* tydsk *ob;* græsk *εἰ;* oldpreusisk *ikai;* slovenisk *ako;* lettisk *ja;* litthauisk *jéy.*

Den blotte Sammenstilling af disse Synonymer vækker Formodning om en fælleds Oprindelse. Noget Forsög paa at bevise en saadan har jeg dog ikke nogensteds antruffet, ligesaalidt som en udförlig Sammenstillen af dem. Grimm har i sin deutsche Grammatik 3ter Th. S. 283 flg. sammenstillet saamange af dem, som höre til de germaniske Sprog, men berörer ikke de övrige, og yttrer heller ikke nogen Formening om deres Oprindelse. Jeg vil derfor forsöge at paavise denne. Naar man betænker Partiklers sædvanlige Tilböielighed til Afslibning og Forkortelse, maa man antage, at de udförligste af ovenstaaende Former ligge Oprindelsen nærmest; og, naar man dernæst tager i Betragtning, at en Mængde Partikler ere af pronominal Oprindelse, vil man næppe miskjende Ligheden mellem det got. *jabai,* hinduiske *ǵabaj,* hindustanske *ǵab̔i,* beng. *ǵab̔ê* med sanskr. याभिः, *jâb̔iḥ* ell. *jâb̔is,* instrumental plural. m. & f. og याभ्यः *jâb̔jaḥ* ell. *jâb̔jas,* dativ plural af pron. relat. Hvad Bogstavovergangene betræffer, da bliver sanskr. य, *j,* i de indiske Döttresprog sædvanligen til ग, *ǵ, og b̔ = bh* kaster deels Aspiraten bort og bliver til *b, v, u* ell. i Forening med foregaaende *a* til *o,* deels Labialen, saa at Aspiraten alene bliver tilbage. I förste Tilfælde ere de fleste af de opregnede Synonymer, i sidste det oldpreus. *ikai* og slov. *ako,* saafremt de medrette kunne ansees at være af samme Oprindelse. Instrumentalendelsen भिः *b̔is,* gaaer i al Fald allerede i Prakrit regelmæssig over til हि, *hi* eller हिं, *hiṁ* — Lassen, Instit. ling. pracr. p. 310 — og *h* forhærdes ved Sprogovergange ofte til *k.* Det lett. *ja,* som har tabt hele Flexionsendelsen, sees dog oprindeligen at have havt den, da den i det sammensatte Ord *jabšu, omendskjönt,* antydes ved den bibeholdte Labial. Det græske *εἰ* bærer ogsaa ringe Spor af sin Oprindelse, og dog er denne saagodtsom den eneste af de opregnede Former, der, saavidt jeg veed, har været Gjenstand for etymologisk Analyse. Bopp har saaledes — vergl. Grammatik, S. 376 og 556 — udledet dette og det lith. *jéy* af sanskr. यदि, *jadi, naar, om,* hvilket staaer i kjendelig Forbindelse med pron. rel.; og han mener, at det er fremkommet ved at ud-

stöde Bogstavet *d**. Herimod gjör Benfey — Griechischer Wurzellexicon I. S. 401 — den Indvending, at der i det Græske ikke kjendes nogen Analogie for Udstödelsen af *d;* han mener derimod, at man bör ansee *εἰ* for en Dannelse analog med Localadverbierne *ἐκ-εῖ, τηv-εῖ, αὐτ-εῖ, π-εῖ* o. s. v. Hvorledes man derimod skal forklare disse anseer han for tvivlsomt, og vakler mellem Hartungs Forklaring — Casus 212, — ifölge hvilken de ere at betragte som Locativer, og en af ham selv proponeret Derivation af dat. sing. af det relat. Pronomen. I förste Tilfælde maa man tænke sig *εἰ* forkortet af *εἰν*, som igjen skulde være dannet af यस्मिन्, *jasmin,* ved Elision af *sm,* der i Pronominernes Declination viser sig som indskudt mellem Stamme og Flexion; i andet Tilfælde tænker han sig at en ældre singul. Dativform af Relativet kan have hedt यभि, *jabi,* i Lighed med Dativsuffixet i det pers. pron. for 2den Pers. sing. तुभ्यं, *tubjam* = lat. *tibi;* af *jabi* fremkom da ved Elision *ja-i,* hvoraf *εἰ.* — Naar jeg foretrækker Derivationen fra Pluralendelsen, som ovenfor anfört, da ledes jeg deels af Fordelen ved at tye til en beviislig tilværende Form, istedetfor til en hypothetisk, deels af Hensyn til fölgende Bemærkning.

Conjunctionen *ef* er i vort nyere Sprog gaaet over til *om,* ved Blödgjörelse af Labialen, og Vocalens Lempelse efter den labiale Consonant. Herved er den i Formen bleven ganske lig Præpositionen *om,* hvorved et Bidrag vindes til at bestyrke Rigtigheden af Bopp's Formening, at den sanskr. Pluralendelse i Instrumental भिः *bih* og i Dativ भ्यः *bjah* er beslægtet med Propositionen अभि *abi, angaaende, over, om.* Thi af denne har vor Præposition *om* udviklet sig, hvilket bliver klart ved fölgende Mellemled: græsk *ἀμφί,* oldhöitydsk *umbi,* angelsachsisk *ambe, umbe, umb, ymb,* latinsk *ambi, amb* og *am* som uadskilleligt Præfix f. Ex. i *ambivium, ambedo, amplector;* oldsvensk *aff* og *aaf;* oldn. *of* og *af;* russisk og slovenisk *oб,* (*ob*).

Ganske analogt hermed have de plurale Endelser भ्यः *bjah* og भिः *bih* gjennemgaaet lignende Overgange indtil Endelsen *um,* der er plural Dativendelse i vort Oldsprog; *m* i Gotisk og Slavisk; *mis* i Lithauisk; *φι* og *φιν* i Græsk f. Ex. i *Ἰλιόφι, ὀστεόφιν* — Bopp l. c. S. 251 — *bis* og *bus* i Latin. Vel har Dat. Sing. ogsaa Suffixet *m* i Gotisk og Oldn. i den pronominale og den sig dertil sluttende adjectiviske Declination; men dette *m* har, som Bopp l. c. S. 190 flg. har godtgjort, sin Oprindelse fra Partikelen स्म, *sma,* der ikke kan have gjennemgaaet de Forandringer, som her ere paa-

* Han omtaler S. 554 ogsaa Slægtskabet mellem got. *jabai* og pron. rel., men forklarer Stavelsen *bai* som en egen Adverbialendelse = *va* i *iva, ligesom.* Hvorvidt det lith. *jéy* rigtigst sammenlignes med sanskr. *jadi* eller med Relativets Dativ Pl. tör være tvivlsomt; det polske *kjédy* ell. *gdy, naar, om, dersom,* udgaaer derimod tydeligen fra *jadi.*

viste *. Hvad Formen af *ef* forövrigt angaaer, er der al Grund til at antage, at den i ældre Tid har været *jef* eller *jaf*, hvilket kan sluttes ikke alene af de allerede anförte analoge Former, men ogsaa af det endnu nærmere liggende ældre Svenske, hvori *jäf* ell. *jef* forekommer som Subst. i Betydningen ***Tvivl***, ***jäfwa***, ***at tvivle***, af samme Oprindelse fra Partikelen *jef*, *ef*, som det oldn. *efi*, ***Tvivl***, ***efa***, ***at tvivle***; hvoraf har dannet sig *ima* af samme Betydning, ligesom *om* af *ef*.

Hvad dernæst Betydningen beträffer, maa *ef* ifölge det Anförte oprindeligen have udgjort det relative Correlativum til det demonstrative *þvi*, *derfor* og det interrogative *hvi*, *hvorfor*. Disse ere nemlig aabenbare Derivater af ताभिः *tâbiḣ* ell. ताभ्यः *tâbjaḣ*, instr. og dat. plur. m. & f. af तत्, *tat*, *det*, *den*, (i Pali *tebi*, m. & n. og *tâbi*, f.) og काभिः *kâbiḣ* ell. काभ्यः *kâbjaḣ*, samme Casus *af* किं, *kiṁ*, *hvad*, *hvem*, af hvilke ogsaa de tilsvarende hindustanske Correlativer *bi*, *derfor* og *kâhî* ell. *kahê*, *hvorfor*, udledes. I Analogie hermed har *ef* i ældste Tid sandsynligviis havt Formen *efi* eller *jafi*. Den förste Betydning maa her som i andre pronominale Partikler antages at have været den locale, hvoraf successivt den temporale, causale og conditionale have udviklet sig. Altsaa först = *qvibus* (relat.) scil. *locis*, *paa hvilket Sted*, *hvor* (relat.); dernæst: *paa hvad Tid*, *naar* (relat.); saa *af hvilken Aarsag*, *under hvilke Omstændigheder*, *Betingelser* (relat.). En omtrent lignende Overgang i Betydninger lader sig iagttage i det lat. *ubi*, upaatvivlelig af samme Oprindelse (kun opr. interrog.) som vort *ef*. Den locale og temporale Betydning er noksom bekjendt; og, at det ogsaa bruges causalt eller instrumentalt, sees af Steder som Terent. Heautont. 4, 6, 9: *Hujusmodi res semper comminiscere, ubi me excarnifices* d. e. *saadanne Ting finder du stedse paa, for dermed at plage mig*. Her forklarer Fabri i sin Thesaurus *ubi* ved *in qvibus* eller *propter qvos*. Den locale Betydning er ogsaa Grundbetydningen i vor sædvanlige betingende Conjunction *dersom*, der intet andet er end Adv. *der* + Relat. *som*.

2. *at*.

Conjunctionen *at* har deels en relativ, deels en demonstrativ Oprindelse, ligesom de tilsvarende Conjunctioner i de beslægtede Sprog oftest slutte sig til Pron. rel., men undertiden til Pron. demonstr. Saadanne ere: sansk. यत्, *jat*, zend *jaṭ* og *jaṭa*; hindu-

* Den paa de eugubinske Tavler forekommende og omtvistede Sætning „*juve garbovei buf treif fetu*,“ af Pott — Etymol. Forsch. I. S. 203 — forklaret *Jovi Grabovi bubus tribus fiat*, viser os en plur. Dativ-Ablat. Form paa *f* ligesom i vort oldn. *ef*.

stansk *gô*, hindui गो, *gô* og गु, *gu*; oldpersisk *tja*; nypers. *keh*; gotisk *ei*, *þata*, *þatei*, angelsaehsisk *þät*, engelsk *that*; skotsk *at*; græsk *ὅτι*; latinsk *qvod* og *ut*; tydsk *dass*; hollandsk *dat*; lettisk *kà*; litthauisk *kad*.

Den blotte Sammenligning mellem disse Ord og de ovenfor S. 3 og 4 anförte Pronomina vil vække Formodning om fælleds Oprindelse, og denne lader sig end yderligere bevise ogsaa for de Sprogs Vedkommende, hvor den ikke allerede er erkjendt. At sanskr. यत्, *jat*, med den pronominale Betydn. forener Betydn. *at*, anföres ei hos Wilson, men sees af Steder som किं तवापकृतं राजन् ... मया ... यदहं ताडितस्त्वया, *kiṁ tavâpakṛtaṁ râǵan* ... *majâ* ... *jadahaṁ tâḍitastvajâ*, d. e. *hvad Uret er dig tilföiet af mig, Konge, at jeg er bleven fældet af dig?* See Westergaards Sanskrit Læsebog, S. 45, l. 21, 22.

I Zendsproget haves endnu intet paalideligt Lexicon; men at *jaṭ* foruden at være Pron. rel. ogsaa betyder *at*, sees af Steder som *jaṭ kerenôiṭ*, *for at han skulde gjöre* — Journ. Asiat. IV S. T. IV. p. 479 —; *taṭ jasaṭ âjaptem jaṭ hê puťro uśazajata*, d. e. *den Fordeel er bleven ham til Deel, at en Sön er ham födt* — ib. p. 491 —; *jaṭ javô pôurus bavaṭ, at Kornet kan være rigeligt* — Yaçna I. p. 422. Nott. p. 147 — Ogsaa *jaťa*, at, f. Ex. *jaťa azem bandajêni, at jeg binder.*

Det hinduiske गो, *gô* og गु, *gu*, opföres af Garein de Tassý, Rudiments de la langue hindouie p. 34 og 58 baade som Pron. relat. og som Conj. *que, si.* Det oldpersiske *tja* er baade pron. relat. og eonj. *at* — cfr. Glossaret til *Benfey, die persischen Keilinschriften* —; det samme gjælder om det nypers. *keh.* Det got. *ei*, baade Pron. rel. og *at*, eonjunct. f. Ex. Luc. 20, 7: *andhofun, ei ni vissedeina* d. e. *de svarede, at de ikke vidste det. þata*, neutr. af det dem. Pron. bruges ei sjelden foran Infinitiver, som den græske Artikel, f. Ex. Mark. 10, 40: *þata du sitan* = τὸ δε καθίσαι; ib. 9, 10: *þata us dauþaim usstandan* = τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Formen *þatei* er en Sammensætning af de to foregaaende og bruges baade som pron. rel. = ὅς, og som conj. = ὅτι. Talrige Exempler haves hos Schulze, gothisehes Glossar S. 66 flg.

Det angels. *þät* og eng. *that* er neutr. af pron. demonstr., ligefrem brugt som conj., og det skotske *at* er aldeles synonymt med det oldn. *at*; det bruges ifölge *Jamieson's scottish dictionary*, baade som eonj. og som pron. relat., hvilket nedenfor vil sees ogsaa at være Tilfælde med det oldn. *at*. Det græske ὅτι ansees af Benfey — griech. Wurzellexieon II. S. 148 — for identisk med ὅ,τι ell. ὅττι, neutr. af ὅστις *. At den lat.

* Ogsaa ἵνα er sikkerlig en relativ Formation = येन, *jena*, instrum. sing. af det rel. Pron. i Betydn. = lat. *quo*, der, som bekjendt, ogsaa bruges i Betydningen *for at*.

conj. *qvod* er identisk med Relativet, trænger ei til Beviis; og *ut* forholder sig til यत्, *jat*, som *ubi* til याभिः *jâbih* — S. 8 — (eller rettere काभिः *kâbih*). Det tydske *dass* er forlængst erkjendt som blot graphisk forskjelligt fra det demonstr. *das*. Hvad Formen af *at* betræffer, da er den fremkommen ved Aphæresis deels af *þat* deels af यत् *jat* *. At *þ* falder bort i Begyndelsen af Pronomina, derpaa have vi Analogier i *it* for *þit*, *I to* og *er* for *þer*, *I* (flere); og Berettigelsen til at ansee *þat* og *at* for oprindeligen identiske ligger ikke blot i flere af de anförte Sprog, men ogsaa i det endnu nærmere beslægtede ældre Svenske, hvor *thet* bruges som Conjunction *at*, f. Ex. *Som nw josep thetta saa, at thet gudz wili war, thet honom maria til ækta skwlle gifwas* d. e. *Da nu Joseph saae, at det var Guds Villie, at M. skulde gives ham til Egte.* Helgona-Sagor utg. af J. E. Rietz. Lund 1845. S. 196.

tha wart han mykyt gladher thet han hænne seet haffde — ibid. S. 202.

Det er denne demonstrative Oprindelse *at* i vort nyere Sprog skylder sin Plads foran Infinitiver, hvor det i Almuesproget ofte optræder under Formen *te*, ligesom her ogsaa *da* bruges baade som dem. Pron. og som Conj. *at*, f. Ex. *eg tænkte da han va komen* d. e. *jeg tænkte at han var kommen.*

Paa den anden Side maa *at* ogsaa have en relativ Oprindelse, thi det bruges ligefrem som pron. relat. f. Ex. i Strengleikar S. 12: *Oc þui næst var ængi sa riddari i Brætlande, at eigi for þangat at fræista ef beltit gæti læyst* d. e. *Og dernæst var der ingen Ridder i Bretland, som ikke drog derhen, for at forsöge om Beltet kunde löses.* Ligesaa i Fornmanna Sögur IX B. S. 308: *Andres bað Vegarð gánga til huss þess, at finnskattr var i*, d. e. *Andreas bad Vegard gaae til det Huus, som Finnskatten var i*; see endvidere ibid. II B. S. 217. 233; III B. S. 105.

Nu kunde det vel synes, som om man ikke af den relative Brug burde slutte til relativ Oprindelse, da f. Ex. det eng. *that* og det tydske *das*, uagtet de bruges som Relativer, dog erkjendes for oprindeligen at være Demonstrativer; men herved maa bemærkes, at disse Ord dog samtidigen vedblive at bruges som Demonstrativer, hvilket ikke er Tilfældet med oldn. *at*, ligesaalidt som med det skotske, hvorfor her en relativ Oprin-

* Til Masculinformen *jas*, som forekommer paa Runestene, har vort Oldsprog sandsynligviis havt en tilsvarende Neutralform *jat*. Denne Sandsynlighed bliver end större ved at sammenholde Demonstrativformen *sjá* (og *þjat?*) i vort Oldsprog med de tilsvarende Demonstrativer *sja* og *tjat* i Sanskrit; disse sidste anseer nemlig Bopp — v. Gr. S. 506 — sammensatte af de demontr. Stammer *s* og *t* samt de relative *ja* og *jat*. En lignende Sammensætning kunde man tænke sig i Oldnorsk.

delse ligger nærmere. Heraf lader det sig ogsaa forklare, at det tilsvarende Pronomen *ið* i det Færöiske bruges som Relativ og det, skjönt oprindelig neut. gen. sing., i alle Genera og begge Numeri f. Ex.

Hoyri tað Mylint riki,
ið ætlar at gera illa d. e.
Hör det, du Mylint rige,
som har i Sinde at gjöre ilde —
Óluvu Kvæði, 59 — i Antiqvarisk Tidsskrift 1846—48. S. 289 —.

hvàr er Oluva drottning min
ið eg fekk tàr at goyma? d. e.
hvor er Olufa min Dronning,
som jeg overgav dig til Bevogtning? — ibid. Str. 78.

allir teir, ið inni vóru,
bliknaðu tá um kinn d. e.
alle de, som inde vare,
blegnede da paa Kind — ib. Str. 166.

Landrus vàr komin firi heygin tann,
ið hans lá móðir i dvàli. d. e.
L. var kommen til den Höi,
hvor hans Moder laae i Dvale — ib. Str. 146.

3. *enn.*

Den sammenlignende Conjunction *enn, end,* (qvam) er formeentlig en forstenet Accusativform af det relat. Pronomen *es,* = यं, *jaṁ* eller *jaṁ* accus. af यः: *jas,* ligesom *qvam* af *qui.* I flere beslægtede Sprog er den tilsvarende Conjunction af relativ Oprindelse. Saaledes det græske *η*, der af Benfey — l. c. I. S. 400 — af gode Grunde ansees for svarende til sanskr. यया, *jajâ,* Instrumentalis af pron. relat. Til det lat. *qvam* slutte sig de romaniske Sprog, fransk *que,* italiensk *che,* spansk *que.*

Det angelsachsiske *þon* og engelske *than,* oprindelig Accus. af det demonstrat. Pron. = sanskr. तं, *taṁ,* er analogt med den relative Brug af *that.*

Den sammenlignende Conjunction sees saaledes stadigen at höre til samme Pronominalclasse, som den, der tjener til Betegnelse af det relative Forhold. Det er derfor rimeligere at ansee *enn* for et Derivat af Relativet *er*, end for en ved Aphæresis fremkommen Form af det demonstrative Pronomens Accusativ.

Jeg formener saaledes at have godtgjort, at vort oldn. pron. relat. *es* ell. *er*, som hidtil har været anseet for inflexibelt, dog i en forhistorisk Tid har været flecteret. — Medens der i vore ældste Skrifter ikke findes Spor til nogen Bevidsthed om, at de her behandlede Conjunctioner ere Flexionsformer, haves dog flere Exempler paa, at deres relative Oprindelse endnu stod klar for Bevidstheden; thi saavel *at* som *en* * bruges ligefrem som relative Pronominer, f. Ex. ovenfor S. 10, og Strengleikar S. 63 l. 29: *En su hin rica fru systir Miluns, en fostraðe sun þeirra* d. e. *Og den rige Frue, Miluns Söster, som fostrede deres Sön.*

Paa den anden Side bruges *er* i samme Betydning som *at*, f. Ex. *En Helga Droplaugarsyni likaði illa, er fé kom firir víg Tordýfils* d. e. *Og H. D. syntes ikke om, at Betaling erlagdes for Ts. Drab.* — Sagan af Helga og Grími Droplaugarsonum, utg. af K. Gislasyni — S. 11.

þat var nokkurum vetrum fyrr, er þeir nafnar fundust á haustþingi d. e. *Det var nogle Vintre för, at disse Navner* (d. e. *Mænd af samme Navn*) *mödtes paa Höstthinget.* — ib. S. 18.

En han kvazt . . litt njóta þess, er han fæddi Helga Asbjarnarsyni barn etc. d. e. *Og han sagde, at han havde liden Nytte af, at han opfödde Barn for H. A.*

I Betydning af *ef* bruges *er* f. Ex. Strengleikar S. 7 l. 25: *Nu er þer likar her huilazt til þess er þer bætezt oc batnar, giarna skulom ver þer með goðvilia þiona* d. e. *Nu, dersom det behager dig at hvile her indtil du helbredes og bliver frisk, skulle vi gjerne med Velvillie tjene dig.*

I samme Betydning bruges zend. *jaṭ* f. Ex. *jaṭ aêtê jôi mazdajasna . . . . naśâum fraġasaṅn* d. e. *om de, der ere Ormuzd-Dyrkere . . . . nærme sig en Död.* Bopp v. Gr. S. 1105.

Endelig bruges ogsaa *en* i Betydning af *ef*, f. Ex. i Olafs Saga hins helga S. 83 l. 11: „*en þu meger ut komazt þa ertu holpenn*“ d. e. *dersom du formaaer at komme ud, da er du hjulpen.*

*) Kun i graphisk Henseende er *en* forskjellig fra *enn*, ligesom got. *þan* fra tydsk *dann*.

